

СОЦІОЛОГІЯ РЕЛІГІЇ

Соціологія релігії – важливе дисциплінарне утворення релігієзнавчого знання. Воно має чітко окреслене предметне поле – специфічну множину взаємопов'язаних проблем у площині "релігія – суспільство – людина", що піддаються соціологічній рефлексії.

Релігія – складне суспільне явище. Вона тісно вплетена в тканину буття соціуму. І в цьому сенсі, як "еволюціонуюча універсалія", як "соціальний факт" (Е.Дюркгейм), як "особливий тип мотивації поведінки людей" (М.Вебер), релігія має різноманітні аспекти, грані, рівні соціологічного виміру й осмислення. Йдеться про комплекс проблем, базовими серед яких є релігія і суспільство в структурно-сутнісному контексті складної діалектики їх взаємодії і взаємозв'язку.

Соціологічний дискурс релігії – це сукупність напрямів, різних шкіл, традицій, міркувань, концептуальних підходів щодо її дослідження як суспільного феномену. Дискутуючи, взаємно доповнюючи одні одних, вони в кінцевому підсумку дають можливість з'ясувати багатоаспектну соціальну сутність релігійного комплексу.

У своєму розвитку соціологія релігії пройшла цілий ряд етапів. Кожний з них постає як особлива цілісність проблем, що утворюють інтелектуальний горизонт відповідного типу соціологічно-релігієзнавчого знання. Явища і процеси, які є елементами предметного поля соціології релігії, мають тенденцію до якісних змін. Одні з них у часовому вимірі відходять у небуття, інші – повно чи частково зберігають свою присутність у його структурі.

Йде накопичення нових емпіричних знань про релігію, суспільство, розвивається методологія, інструментарій їх наукового осмислення. Щось уточнюється, утверджується, а від чогось приходиться відмовлятися. Це – об'єктивний процес. Цілком логічно, що в сучасній науковій соціологічній "рентгеноскопії" релігії відчувається наявність "білих п'ятен", парадигмального, категорійно-понятійного дефіциту, нестиківки певних теоретичних висновків і

* Бабій М.Ю. – кандидат філософських наук, старший науковий співробітник Відділення релігієзнавства Інституту філософії імені Г.С.Сковороди НАН України.

внутрішньої суті процесів, які спостерігаються останнім часом у релігійному середовищі та соціумі.

Все це є прямим наслідком того, що людське суспільство переживає нині особливий період, узагальнено названий трансформацією. Воно зазнає інтенсивних базових змін. Ревізії, переоцінці піддано фундаментальні цінності – світоглядні, в т.ч. і релігійні, культурні, політичні, моральні. Цей процес особливо характерний для України, як і для інших посттоталітарних держав. Життєва ситуація для більшості їх громадян є кризовою. Тривала соціальна неусталеність, глобальна суспільна трансформація, постмодерністські тенденції активно продукують зміни в системі "релігія – суспільство", а також "реструктурацію" особистості, як результат якісних змін в її свідомості. Будучи невід'ємною складовою суспільства як "цілісного живого організму" (Г.Спенсер), релігія, незважаючи на свою природну консервативність, функціонує і тією чи іншою мірою змінюється разом з ним. Вона, образно кажучи, прагне подолати "стіну відчуження" між нею і світом, що радикально змінюється, відновити свій статус-кво. Вносяться корективи у віровчення, методи, форми, структуру, організацію, діяльність. Змінюються її функції і роль. Тобто релігія є явище, яке постійно, під впливом соціальних факторів розвивається, змінюється, еволюціонує.

Свідченням цьому є, скажімо, процеси "оновлення" в католицизмі, в Руській православній церкві, архієрейський собор якої в серпні 2000 року затвердив "Основи соціальної концепції РПЦ". У цьому документі вперше в історії РПЦ (і, до речі, всього вселенського православ'я) системно, із врахуванням широкого діапазону багатьох нових питань, сучасної інтерпретації традиційних проблем, викладено принципові положення її соціального вчення.

Це, природно, ставить проблему необхідності поглибленого наукового соціологічно-релігієзнавчого проникнення в суть цих новацій, інших змін у релігійному середовищі, їх осмислення в координатах діалектики взаємодії релігії і суспільства, релігії, релігійних організацій і особистості.

Такі дослідження на основі сучасних підходів і аналізу мають виявити реальні функціонально-рольові можливості і потенціал організованої релігії в контексті відомих тенденцій загально-світового розвитку – переходу до якісно нового, глобального рівня розвою людської цивілізації, світової спільноти з розвинутою "планетарною свідомістю". Важливим є це і в національному, регіональному й зокрема конфесійному вимірах.

Сьогодні в структурі українського соціуму, як результат змін, що відбулися і відбуваються, значного посилення набули релігійна компонента, її роль і функції.

Утвердилася поліконфесійність, базована на принципах відносного плюралізму. Станом на 1 січня 2001 року в Україні діяло 25404 релігійні організації, в тому числі 24494 громад, 277 монастирів, 214 місій, 53 братства, 126 духовних навчальних закладів. За 10 років релігійна мережа в Україні зросла в 2,3 раза, а кількість нових конфесій, течій, напрямів – у 3,4 раза. Починаючи з 1994 року середньорічний приріст релігійної мережі в Україні практично стабілізувався і становить 7-8 відсотків.

Підвищився рівень релігійності суспільства. За даними соціологічних досліджень віруючими ідентифікували себе 57,8 відсотка громадян України, 22,5 відсотка віднесли себе до таких, що вагаються між вірою і невірою [Див.: Національна безпека і оборона.- 2000.- №10.- С. 58]. На цьому тлі проблемним постає питання невисокої активності віруючих, ступінь їх довіри до церкви (релігійних організацій). Характерно, що 58 відсотків опитаних віруючих не вважають за необхідне чітко визначати свою конфесійну приналежність. Вони визнають свою віру в її практично-реалізаційному контексті скоріше приватною, а не публічною справою.

Тому проблема сучасної релігійності, як кількісної і якісної визначеності (ступінь, рівень, характер) суб'єктивного засвоєння релігійних ідей, цінностей, норм та їх впливу на поведінку, життєдіяльність віруючих, релігійних спільнот, є надто складною і важливою, такою, що потребує всебічного і соціологічного осмислення. Актуальними у даному контексті є проблеми: "Релігійність як пошук смислу життя"; "Релігійність і процеси самореалізації, самоствердження особистості"; "Релігійність – історичний контекст сутнісних змін, сучасні форми, рівень, характер, ступені вияву та перспективи"; "Релігійний індивідуалізм і релігійний плюралізм".

Гострими, практично важливими постали сьогодні в Україні, як і в інших державах, питання конфліктногенності релігійного середовища, її причинної багатоаспектності, пошуку шляхів її подолання, вирішення міжконфесійних, внутрішньо-церковних проблем на засадах конструктивного діалогу, формування атмосфери довіри, толерантності, взаємоповаги, уміння слухати і чути, адекватно сприймати релігійну інакшість в усіх іпостасях її вияву.

Слід сказати, що нині, зокрема в теологічному середовищі, появилися твердження про те, що головною причиною сучасних релігійних конфліктів є протиріччя між "секуляризмом і цілісним традиційним релігійним світоглядом". Так, у виступах учасників Міжрелігійного миротворчого форуму, який в листопаді 2000 року відбувся в Москві, в його підсумковому документі відзначалося, що "стрімка секуляризація, яка спонукає людей виключати релігійну мотивацію із суспільно значущих відносин і дій, зайшла в суперечність з прагненням віруючих побудувати земне буття у відповідності з найвищою правдою...", акцентується увага на "зростаючій небезпеці конфлікту між секулярним світоглядом і прихильністю цілісному релігійному способу життя..." [Див.: НГ – релігії.- 2000.- 29 ноября.- С. 5].

Наукова рефлексія цієї проблеми, а також процесів секуляризації і сакралізації в сучасному світі, їх співвідносності, причин, наслідків, ступеня та рівнів конфліктності, тенденції і перспектив є надзвичайно важливою як у теоретичному, так і в практичному плані.

Зауважимо, що секуляризація – складний процес. У науковому аспекті він опрацьований ще недостатньо. Дослідження цього феномену проводилося, як правило, в західноєвропейських країнах. Це дещо звузило межі його специфічного вияву, рамки методології осмислення та оцінок. На нашу думку, ретельний науковий аналіз цієї проблеми уможливить поглиблене розуміння ролі, функцій релігії в сучасному світі і її майбутнього, дозволить одержати відповідь на питання: як впливає процес секуляризації на суспільне життя, на відношення людей до релігії; які перспективи і прогноз його розвитку?

У соціології релігії, в контексті сучасних реалій і підходів, мають бути науково опрацьовані також проблеми: державно-церковних відносин, концептуальні, правові основи їх побудови (скажімо, "Церква і держава в перехідні періоди: механізми взаємодії та взаємовпливу); свободи буття релігії та її інституцій в широкому соціологічному аспекті; співвідносність релігії і політики, позитивні і негативні наслідки цього процесу, зокрема в українському вимірі.

Важливою видається проблема "сім'я – релігія, релігійна організація". Релігія є одним із важливих факторів, який впливає на такий суспільний інститут, як сім'я. В якому напрямі іде цей вплив, його масштаби, рівень, динаміка – це питання, які потребують науково-обгрунтованої відповіді.

Є цілий ряд інших, не менш актуальних в соціологічному вимірі проблем, зокрема таких як релігія і культура, релігія і нація,

етнос, неорелігії в світлі сучасних суспільних процесів, які теж вимагають як нових підходів в процесі їх дослідження, так і нового погляду на їх сутність.

В кінцевому підсумку все це ставить проблему пошуку якісно інших методологічних рамок, принципів, соціологічної рефлексії релігійного феномену, впорядкування, чіткості у використанні відповідних категорій, понять цілеспрямованого формування категоріально-понятійної системи соціології релігії.

*Н.Мадей** (м. Львів)

УКРАЇНЬСКА ГРЕКО-КАТОЛИЦЬКА ЦЕРКВА В КОНТЕКСТІ УНІАТСЬКИХ ЦЕРКОВ

Протягом усієї історії природа УГКЦ перебуває у центрі уваги дослідників. Досі вони поділяються на "західників" – прихильників латинізації церкви, тобто її чисто католицької природи, та "візантиністів" – тих, хто відстоює її східний обряд. Окрім того, дослідження історії Української греко-католицької церкви умовно можна поділити на дві групи: праці негативістського спрямування (зокрема, православна або близька до неї радянська історіографія) та праці, які мають апологетичний характер (католицька, зокрема українська католицька історіографія). Першу групу репрезентують насамперед роботи українських радянських істориків післявоєнного періоду, які мають досить промовисті назви: "Унія: шлях зради і ганьби", "Уніатство – знаряддя клерикального антикомунізму", "Уніатська церква – ворог українського народу", "Реакційна роль унії в історії українського народу" і т.д. Звичайно, значення таких ідеологічно заострених "досліджень" як наукового доробку досить сумнівне. Вони мають, якщо не науковий, то скоріше публіцистичний характер.

Стосовно української католицької історіографії, то слід відзначити, що їй також часто притаманні упередженість та необ'єктивність. Зокрема, це помітив Я.Дашкевич, який аналізує ряд проблематичних моментів в історії УГКЦ, один з них – те, що в історії української нації роль і місце греко-католицької церкви в різні періоди змінювалися. Темою майже цілковитого табу стало питання

* Мадей Н.М. - асистент кафедри теорії та історії культури Львівського Національного університету імені І.Франка